

Кырбашова М.Т.

педагогика илиминин кандидаты, доценттин м.а.

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

mayram_kyrbashova@mail.ru

Ниязова Н.Д.

ага окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

ferikyz@mail.ru

Замирбек к. А.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

БИОЛОГИЯ САБАГЫНЫН ЖОГОРКУ КАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНДА КЕСИПТИК ӨЗҮН-ӨЗҮ АНЫКТООСУН КАЛЫПТАНДЫРУУДАГЫ РОЛУ

Аннотация. Макалада жалпы билим берүү мектебинин жогорку классынын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосундагы биология сабагынын ролу каралат. Макалада жогорку класстын окуучуларынын кесипти өзүн-өзү аныктоосу боюнча изилдөө иши сүрөттөлөт. Окуу жылында мектеп биологиясынын алкагында жогорку класстын окуучуларына биология предметине багытталган кесиптердин курсу сунушталган Бул изилдөө макаланын авторлоруна жогорку класстарда кесиптик өзүн-өзү аныктоонун педагогикалык шарттарын пландуу жана системалуу түрдө ишке ашыруу менен окуучулардын кесибин аң-сезимдүү тандоо мүмкүнчүлүгүн түзүүгө болот деген жыйынтыкка келүүгө мүмкүндүк берди. Демек, жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосунда биология сабагынын ролу өтө чоң.

Түйүндүү сөздөр: биология сабагы, кесиптике багыт алуу, кесиптик өзүн-өзү аныктоо, орто мектеп, жогорку класстын окуучулары

Кырбашова М.Т.

кандидат педагогических наук, и.о. доцент

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

г. Бишкек

mayram_kyrbashova@mail.ru

Ниязова Н.Д.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

г. Бишкек

ferikyz@mail.ru

Замирбек к. А.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

г. Бишкек

РОЛЬ УРОКА БИОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Аннотация: В статье рассматривается роль урока биологии в профессиональном самоопределении старшеклассников общеобразовательной школы. В статье описывается исследовательская работа по диагностированию профессионального самоопределения старшеклассников. В рамках школьной биологии старшеклассникам в течение учебного года предлагалась курс профессий ориентированные на предметную область биологии. Данное исследование позволило автором статьи прийти к выводу, что планомерная и систематическая реализуя на уроке педагогические условия профессионального самоопределения в старших классах, можно создать у учащихся возможность осознанного выбора профессии. Следовательно, роль урока биологии в профессиональном самоопределении старшеклассников очень велика.

Ключевые слова: урок биологии, профориентация, профессиональная самоопределение, средняя школа, старшеклассники

Kirbashova M.T.

candidate of pedagogical sciences, acting associate professor

Kyrgyz State University named after I.Arabayev

Bishkek c.

mayram_kyrbashova@mail.ru

Niyazova N.D.

Senior lecturer

Kyrgyz State University named after I.Arabayev

Bishkek c.

ferikyz@mail.ru

Zamirbek kyzy A.

undergraduate student

Kyrgyz State University named after I.Arabayev

Bishkek c.

THE ROLE OF BIOLOGY LESSONS IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract: The article examines the role of a biology lesson in professional self-determination of high school students in a general educational school. The article describes the research work on the diagnosis of professional self-determination of high school students. Within the framework of school biology, high school students were offered a course of professions focused on the subject area of biology during the school year. This study allowed the author of the article to conclude that by systematically and systematically implementing the pedagogical conditions of

professional self-determination in high school in the classroom, it is possible to create an opportunity for students to make an informed choice of profession. Consequently, the role of biology lessons in the professional self-determination of high school students is very great.

Keywords: biology lesson, career guidance, professional self-determination, middle school, high school students

Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн Концепциясы” [1] жана “2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы”[2] сыяктуу укуктук- ченемдик документтер мектептин алдында турган негизги милдет-акыл-эстүү иш-аракет кылууга, максатка ылайыктуу чечимдерди кабыл алууга жана алардын алдына коюлган максаттарга жетүүнүн эң натыйжалуу жолдорун тандоого жөндөмдүү, өнүккөн өзүн-өзү аныктоо сапатына ээ инсандарды тарбиялоону талап кылышат. Демек, Кыргыз Республикасынын мектепте билим берүү заманбап шарттарында педагогдордун алдында көп функционалдуу компотенттүүккө , кесиптик чөйрөдө ар кандай көйгөйлөрдү өз алдынча чече ала турган инсанды даярдоо милдеттери турат. Заманбап билим берүүдө мектепте окуучуларды тез өзгөрүп жаткан жашоого жана келечекте кесипкөй инсандык сапаттарынын калыптанышын камсыз кылууга даярдоого милдеттендирилип жатат. Азыркы учурда жаштар кесипти туура тандоо көйгөйүнө туш болушат. Анткени алардын алдында көптөгөн кесиптердин ичинен кесиптик багытта өзүн-өзү аныктоо кыйынчылыкты жаратат. Кесипти тандоону аныктоо үчүн биз "жети жолу өлчөп, бир жолу кес" деген сөздү колдоно жүрөбүз жана ошону менен кандайдыр бир чечим кабыл алуу үчүн аныктамаларды баса белгилейбиз. Чындыгында, чечим кабыл алуу түшүнүгү "өзүн-өзү аныктоо" түшүнүгү менен тыгыз байланышта болот.

Жогорку класстын окуучуларынын кесибин ан-сезимдүү тандоого жана өзүн-өзү аныктоо даярдоодо мектеп предметтерин салымы өтө чон. Алардын ичинен Биология окуу предмети чон кесипке багыт берүүдө, кесиптик өзүн-өзү аныктоосунда жана жогоруда айтылган маанилүү инсандык сапаттарды калыптандырууда чон роль ойнойт.

Биологияны окутуунун методикасындагы кесипке багыт берүүнүн ар кандай аспектилеринде изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Мисалы, Н.М.Верзилин, В.М.Корсунская, И.Д.Зверев, Д.И.Трайтак, В.Ф. Шалаев В.С.Анисимова, Е.Т. Бровкина, А.Н.Мягкова, Р.С.Альтшулпер жана Е.М.Гвоздырева биология боюнча сабактарда кесипке багыт берүү жана биологиядан айрым темалардын кесипке багыт берүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн изилдешкен. Кыргызстанда окумуштуулар З.Акматалиева , Т.И.Алиев, Д.Б.Бабаев , Дж.У.Байсалов , Г.В. Благодарова , Ж.Жоокаев , Ө.А Сманбаев ж.б.у.с илимий эмгектеринде окуучулардын кесипке багыт берүү боюнча изилөө иштери жүргүзүлгөн.

Окумуштуу Г.В. Благодарова биология предметин окутууда окуучуларга политехникалык билим берүүнүн маанисин изилдеген. Окумуштуу биология сабагын окутуунун политехникалык багытын, окутууну практика менен байланыштыруунун методикалык жагдайларын жана окуучуларга эмгектик тарбия берүү жана аларды кесиптер менен тааныштыруунун айрым жагдайларын белгилеген [3]. Ийгиликтүү карьеранын негизги шарттарынын бири-кесипти туура тандоо. Биринчиден, кесиптик жактан өзүн-өзү туура аныкташыңыз керек. Эмгек рыногундагы кырдаал көбүнесе бүгүнкү күндө мектеп окуучулары, окуучу жаштар кесиптик планда канчалык туура багытталгандыгына байланыштуу [7].

Кесипке багыттоо ишинин маңызы окуучуга алгач туура тандоо жасоого жардам берүү болуп саналат. Анткени, антпесе, окуучулар белгисиздик абалында, өздөрүнүн шектүү жана примитивдүү тандоолорун жасашат. Өз кезегинде, тандоонун шайкештиги жана кесипти өздөштүрүү деңгээли бардык тараптарга жана жалпы жашоо сапатына таасир этет. Демек, кесиптер дүйнөсүнө кирген адам үчүн туура тандоо жасоо абдан маанилүү.

Кесипке багыт берүү ишин ишке ашырууда азыркы кесиптердин өзгөчөлүгү полипрофессионализм экендигин, б.а. адам бир кесипти эмес, бир нече чектеш кесипти өздөштүрүүгө умтулуусу зарыл экендигин унутпоо керек. Ошондуктан кесипке багыт берүү окуучунун инсандыгын кесиптик өз алдынча аныктоонун зарыл шарты болуп саналат.

Окмуштуу Ө.А.Сманбаев кесиптик багыт берүү — кесиптик, социалдык жана инсандык аспектилердин айкалышында инсандын өзүн-өзү аныктоосу деп эсептейт. “Мына ушундан улам кесипке багыт берүү индивиддин белгилүү кесипти тандоосу менен байланышкан, коомдун социалдык муктаждыгынан келип чыккан иш аракет деп айта алабыз” [7, 69-70бб]. Илимий-популярдуу адабияттарда “өзүн-өзү аныктоо” түшүнүгүнүн бир нече аныктамалары кездешет. Ошентип, түшүнүктүн төмөнкү чечмелөөлөрү бар: Жашоо өзүн-өзү аныктоо-бош убакытты, тиричиликти, кесиптик ишмердүүлүктү аныктоо менен байланышкан жашоо жолун тандоонун өзгөчө түрү. Жеке өзүн – өзү аныктоо-өзүнүн турмуштук жолун, келечектеги кесибин так түшүнгөн жана өз тандоосун ишке ашыруунун жолдорун билген инсандын жогорку уюшулган тандоосун билдирет.

Окмуштуу И.А. Белова жогорку класстын окуучуларын кесипке багыттоо боюнча атайын сабактарды өткөрүү, студенттер, профконсультанттар, иш менен камсыз кылуу борборлорунун кызматкерлери менен жолугушуулар жаштар арасындагы жумушсуздуктун деңгээлин төмөндөтүүгө, окутууга кеткен чыгымдарды азайтууга өбөлгө түзөт жана кесиптик психологиялык тандоону өткөрүүгө негиз болот деп эсептейт [8].

Азыркы заманбап сабактын максаттарынын бири – базар экономикасындагы жаны шарттарга даяр жана тандаган кесиби боюнча кесипкөй сапаттары бар компотенттүү инсанды калыптандыруу болуп саналат [4]. Биология сабагында кесиптик багыттын ийгилиги көбүнесе мугалимдин кесипке багыт берүүчү материалды программалык материал менен байланыштыра билүүсүнө, окуучулардын эмгекке болгон оң мамилесин калыптандырууга, анын билимине жана окутуу методдорун билүүсүнө жараша болот. Ошону менен бирге, окутууда кесиптик өзүн-өзү аныктоо ишинин натыйжалуулугу кесипке багыт берүүчү материалдын мазмунуна жана аны предметке киргизүүнүн өзгөчөлүгүнө жараша болот. Демек, мектептерде жогорку класстын окуучуларына кесиптик жактан өзүн-өзү аныктоосу үчүн атайын методикалык шарттарды түзүү зарыл. Кесиптер боюнча консультациялар биология сабактарында да, сабактан тышкаркы убакта да, эреже катары мугалимдин окуучулар менен жекече же топтук маектери, экскурсиялар ж.б. түрүндө өткөрүлөт. Кесиптик билим берүү жана мектеп окуучуларын кесиптик тарбиялоо жүзөгө ашырылуучу кесиптик багыт берүү ишинин негизги формаларына профинформациялык сабак; экскурсиялар; адистер менен жолугушуулар; тематикалык, адабий-көркөм кечелер; кесипке багыт берүүчү маектер; диспуттар, конференциялар; конкурстар, олимпиадалар, предметтик жумалар; биологиялык ийримдер, факультативдер; мектептик эмгек бирикмелери кирет [10].

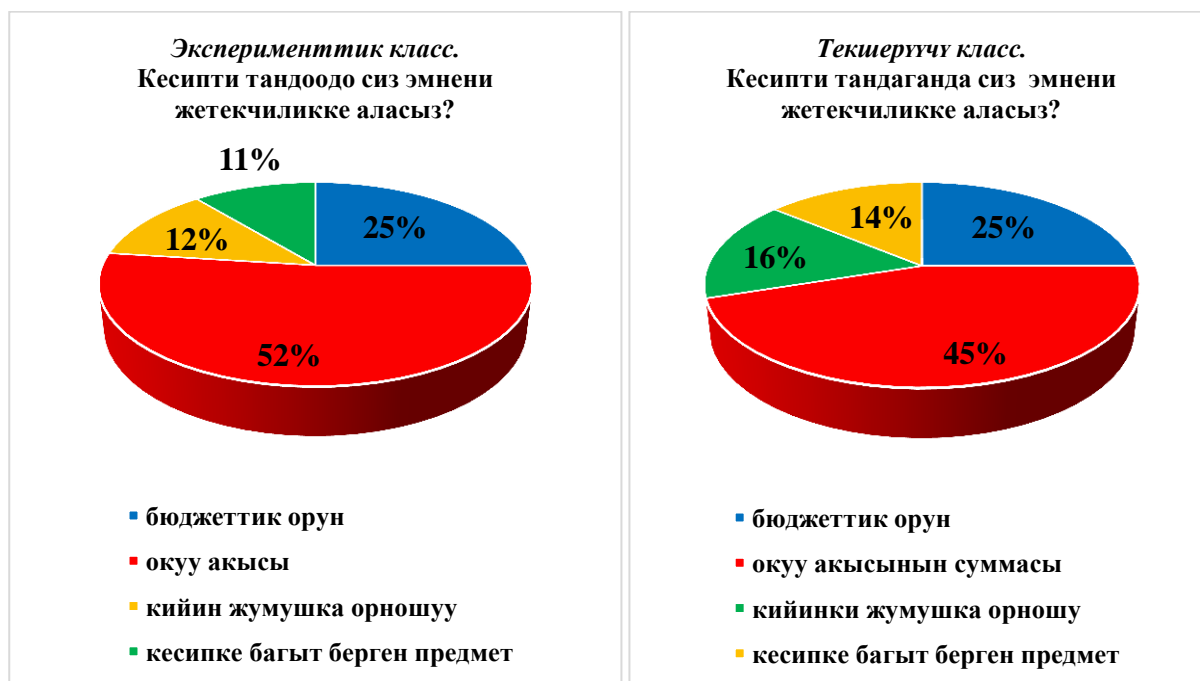
Биология сабактарында окуучуларга кесипти аң-сезимдүү тандоодо жардам берүү үчүн мектеп окуучуларын эмгектин жана кесиптердин ар кандай түрлөрү менен тааныштыруу, окуучулардын шыктарын, өзгөчөлүктөрүн жана кесиптик кызыкчылыктарын

изилдөө, аларда кесип тандоонун коомдук маанилүү мотивдерин калыптандыруу, билим берүүнү улантуу жана ишке орноштуруу менен байланышкан маселелер боюнча окуучуларга кенеш берүү максатка ылайыктуу [9]. Ошентип, жогорку класстын окуучуларынын өзүн-өзү аныктоо маселеси татаал жана узак мөөнөттүү, аны чечүү үчүн педагогикалык коштоо керек. Жогорудагы илимий изилдөөлөргө карабастан орто мектептерде жогорку класстын окуучуларын кесиптик багыт берүү жана кесипке багыт алууда өзүн-өзү аныктоого даярдыктар жеткиликтүү колго алынбай келет.

Биология окуу предмети катары жогорку класстын окуучуларынын кесипке багыт алуусунда, кесипти тандоодо өзүн – өзү аныктоо сапатынын калыптануусунда жана жалпы практикалык билгичтик жана көндүмдөрдү калыптандырууда абдан чон педагогикалык мүмкүнчүлүктөргө ээ болот. Биз изилдөөбүздүн алкагында биология окуу предмети катары жогорку класстын окуучуларынын кесипке багыт алуусунда, кесипти тандоодо өзүн – өзү аныктоо сапатынын калыптануусундагы педагогикалык мүмкүнчүлүктөргө ээ экендигин аныктоо максатында жогорку класстын окуучуларынан алардын кесиптик каалоолору жана максаттары боюнча атайын даярдалган анкета аркылуу сурамжылоо жүргүзүлдү. Анкеткадагы айрым негизги суроолорго окуучулардын берген жоопторунун жыйынтыктары 1-2 диаграммаларда көрсөтүлгөн.

1- диаграмма. Жогорку класстын окуучуларынын кесиптик каалоолору жана максаттары боюнча алдын-ала алынган жыйынтыктар

2- диаграмма. Жогорку класстын окуучуларынын кесиптик каалоолору жана максаттары боюнча алдын-ала алынган жыйынтыктар

Жашоодо сиз үчүн эмне артыкчылыктуу? жана «Кесип тандоодо эмнени жетекчиликке алуу керек?» деген суроолорго окуучулардын берген жооптору төмөнкүдө болду: окуучулар «Жашоо сиз үчүн эмне артыкчылыктуу?» – деген суроого эксперименттик жана текшерүүчү класстын окуучуларынын басымдуу көпчүлүгү 51%- акча, 46% - кесипке болгон сүйүү, ал эми 9%ы – карьера деп жооп беришкен. Ал эми «Кесип тандоодо эмнени жетекчиликке аласыз?» - деген суроого окуучулардын 25%ы - бюджеттик орун, 50%ы- окуу акысынын суммасы, 10%- кийинки жумушка орношуу, 10% - кесипке багыт берген предмет деп жооп беришти. Демек, сурамжылоого катышкандардын басымдуу көпчүлүгү эмгек рыногунун мүмкүнчүлүгү жана талаптары жөнүндө маалыматтары аз экендиги билинип турат. Жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосунун жыйынтыгын карап, биз окуучунун "келечектеги кесибинин" образын түзүүгө, предметтик билимдин базасында кесипте өзүн-өзү көрсөтүү ыкмаларына багытталган биология предметинен өзгөчө чөйрөсүнө артыкчылык беребиз.

Биология предметинин жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосун калыптандыруудагы мүмкүнчүлүгүн аныктоо максатында 10-класстын окуучулары үчүн календардык-тематикалык планына ылайык биология менен байланышкан кесиптердин атайын комплекси түзүлдү. Биологиялык мазмундагы кесиптер катарында төмөнкүлөр сунушталды: – биология мугалими; – биотехнолог; – дарыгер; – микробиолог; – тамак-аш өнөр жайынын технологу; - эколог. Окуу жылында биология сабагынан календардык-тематикалык пландан жогорудагы кесип менен тыгыз байланышкан 10 теманы тандап алып аларды жогорудагы саналган кесипке багыт берүү менен кесип ээлерин сабакка чакырып, кесиби боюнча докладдар окушту, ошондой эле экскурсия аркылуу жана ар кандай практикалык жана өз алдынча иштерди аткаруу менен өтүлдү.

Иштелип чыккан комплекстин натыйжалуулугун баалоо жогорку класстын окуучуларынын жоопторунун мүнөздөмөлөрү жеке жана кесиптик өзүн-өзү аныктоо

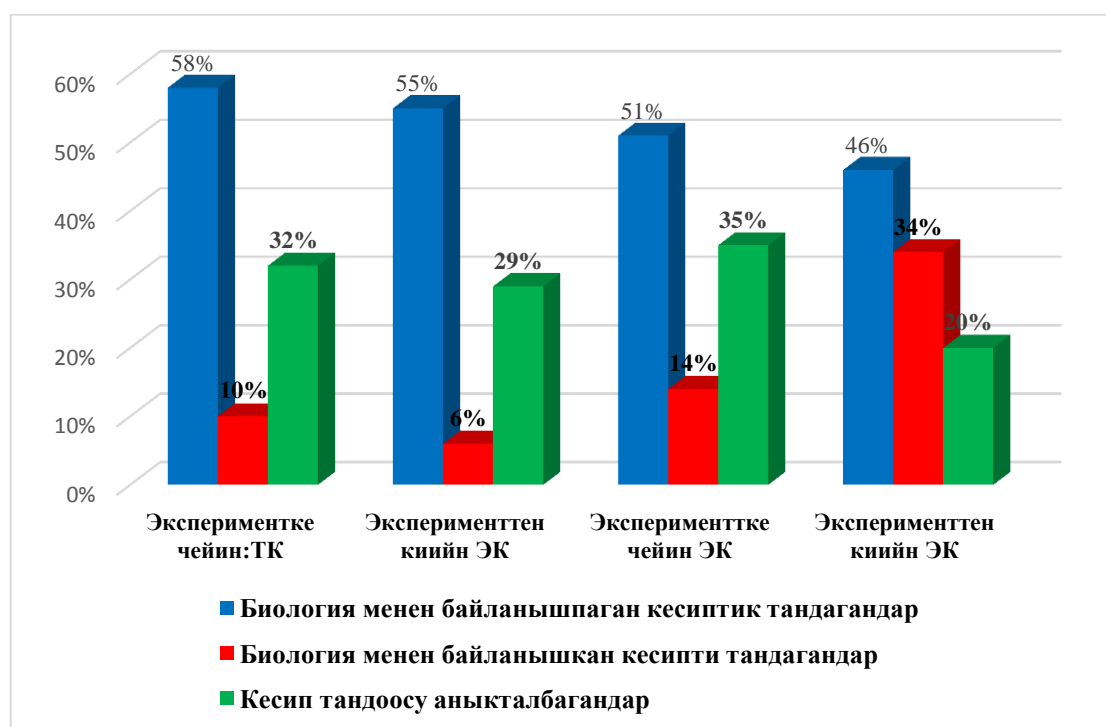
инсандын биологиялык компетенттүүлүгүн өркүндөтүү динамикасы боюнча да жүргүзүлдү (1-таблица жана 3-диаграмма).

№	Кесиптик өзүн-өзү аныктоо	Тесттин жыйынтыгы	Текшерүүчү класс	Эксперименттик класс
1.	Биология менен байланышпаган кесипти тандагандар	Экспериментке чейин	58%	51%
		Эксперименттен кийин	55%	46%
2.	Биология менен байланышкан кесипти тандагандар	Экспериментке чейин	10%	14%
		Эксперименттен кийин	16%	34%
3.	Кесип тандоосу аныкталбагандар	Экспериментке чейин	32%	35%
		Эксперименттен кийин	29%	20%

1-таблица. Жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосу боюнча текшерүүчү тестирлөөнүн жыйынтыгы

3-диаграмма. Жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосу боюнча тестирлөөнүн экспериментке чейинки жыйынтыгы

4-диаграмма. Жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосунун экспериментке чейинки жана кийинки салыштыруу жыйынтыгы

Диаграммада көрүнүп тургандай эксперименттик класстын окуучуларынын 65%ынын кесип тандоо боюнча так көз караштары бар бирок, изилдөөнүн натыйжалуулугу предметтик кесипке болгон багыт изилденип жаткан окуучулардын когнитивдик, операциялык жана мотивациялык компоненттери сыяктуу көрсөткүчтөрүнүн прогрессивдүү өзгөрүшүнө өбөлгө түзгөнүн далилдеди. Биология менен байланыштагы кесипти тандагандар экспериментке чейин 14%ы түзсө, эксперименттен кийин 34%ы түздү. Башкача айтканда биология предмети менен байланышкан кесипти тандагандар 20% га жогорулап, кесипке багыт алууда өзүн-өзү аныктоого аныкталган биология предмет боюнча педагогикалык шарттардын мүмкүнчүлүгү эксперимент жүзүндө натыйжалуу далилденди. Бирок эксперименттик топтогу окуучулардын 20%ы эксперименттин аягында кесип тандоосу дагы деле аныкталган эмес.

Жогорку класстын окуучуларынын биология предметине болгон кызыгуусу - жогорку класстын окуучуларына биология сабагы менен активдүү алектенгенге түрткү берди. Натыйжада, бул алардын биология боюнча жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө жана аныктоого мүмкүндүк берди. Алар биология сабактарында кесипке багытталган иш-аракеттерди - кесип ээлери жолугушу, экскурсия, кесипке байланышкан биология сабагынан лабораториялык иштерди аткаруудагы өздөрүнүн ийгилигин сезип, кесиптик өзүн-өзү аныктоодо биология предмети менен байланышкан кесиптерге басым жасашаты.

Ошентип, жогорку класстарда кесиптик өзүн-өзү аныктоонун педагогикалык шарттарынын бири болгон биология сабагынан кесипке багыт берүүчү иш-чаралар пландуу жана системалуу жүргүзүү менен окуучулардын аң-сезимдүү кесипти тандоосуна мүмкүнчүлүк түзүүгө болот. Демек, биология сабагынын жогорку класстын окуучуларынын кесиптик өзүн-өзү аныктоосундагы ролу абдан зор болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасында билим берүүнү 2021–2030- жылдарга карата өнүктүрүүнүн концепциясы. Бишкек -2021
2. 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы. Бишкек -2021
3. Благодарова Г.В. Окуучуларга мал чарбачылыгы жөнүндө [Текст] / Г.В.Благодарова, З.Дж.Жантакова, А.Сманбаев.— Фрунзе, — Мектеп, 1988.-96 с
4. Андреева, Н.Д. Профессиональная ориентация учащихся / Н. Д. Андреева, Н.В. Малиновская // Биология в школе. - М.: Школа – Пресс – 2003. - № 1. – С. 37-43.
5. Андреева, Н.Д. Профессиональная ориентация учащихся / Н. Д. Андреева, Н.В. Малиновская // Биология в школе. - М.: Школа – Пресс – 2003. - № 1. – С. 37-43.
6. Сманбаев Ө.А. Мугалимди кесиптик багыт берүү ишине даярдоо. [Текст] / Ө.А. Сманбаев. — Бишкек, 1997. -31б. 333. Сманбаев Ө.А. Окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн негиздери. (атайын курстун программасы). [Текст] / Ө.А. Сманбаев//—Бишкек, 2007.- 17с. 334.
7. Сманбаев Ө.А. Окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн айрым методологиялык маселелери. [Текст] / Ө.А. Сманбаев// И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. Серия: коомдук илимдер. 7- чыгарылыш. — Бишкек, 2007, —345-349-бб.
8. Белова, И.А. О проблемах профориентационной работы в школе / И.А. Белова. Л.Я. Французова // Социальные исследования - 2000 - №5- с.103-105
9. Климов, Е. А. Профессии научных работников : учеб. пособие для профил. и проф. ориентации учащихся 9-11 кл. образоват. учреждений общ. сред. образования, а также для проф. ориентации учащихся учреждений нач. проф. образования / Е. А. Климов. - М.: Academia, 2005. - 249 с.
10. Сатыбекова М.А., Асипова Н.А., Чалданбаева А.К., Кырбашова М.Т. Формирование предметной компетентности учащихся с использованием компетентностно-ориентированных задач по биологии. // Перспективы науки и образования. – 2023. - №2 (62). – С. 351-370.

Рецензент: педагогика илимдеринин доктору Усенгазиева Г.С.